

Kamil Jakimowicz (Lublin)

ORGANIZACJA I PRZEBIEG WYBORÓW ORAZ DZIAŁALNOŚĆ PIERWSZYCH KONSTITUCYJNYCH WŁADZ MIASTA LUBLINA W 1792 ROKU

SŁOWA KLUCZOWE: LUBLIN, REFORMY STANISŁAWOWSKIE, MAGISTRAT,
KONSTITUCJA 3 MAJA, XVIII WIEK

Okres Sejmu Czteroletniego od lat cieszy się dużym zainteresowaniem historyków¹. Kwestią dotyczącą walki mieszczan o emancypację spod dominacji szlachty zajęła się jednak dotychczas tylko Krystyna Zienkowska². Historiografia dotycząca Lublina doczekała się natomiast opracowań poruszających sprawę udziału lubelskich delegatów i stanowiska magistratu wobec ruchu mieszczańskiego³ oraz organizacji wyborów władz wydziałowych i sędziów apelacyjnych w sierpniu 1791 roku⁴. Krótka – bo kilkumiesięczna – działalność władz Lublina wybranych na mocy uchwał Sejmu Czteroletniego pozostawała przy tym na marginesie zainteresowań historyków. Autor za cel postawił sobie wypełnienie tej luki badawczej przez dokonanie analizy składu osobowego, sposobu wyboru,

---

¹ W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, t. 1–2, Warszawa 1879–1881; W. Smoleński, *Ostatni rok Sejmu Wielkiego*, Kraków 1897. Wzrost zainteresowania Sejmem Czteroletnim przypadł ponownie na okres 200. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3-go maja. Z wielu opublikowanych wówczas pozycji (m.in. wznowiono dzieło Waleriana Kalinki) warto odnotować przede wszystkim *Sejm Czteroletni i jego tradycje*, red. J. Kowecki, Warszawa 1991. Dowodem na niesłabnące zainteresowanie tym budzącym wiele emocji okresem historii Polski jest pokaznych rozmiarów praca R. Butterwicka, *Polska rewolucja, a kościół katolicki 1788–1792*, Kraków 2012.

² K. Zienkowska, *Sławetni i urodzeni. Ruch polityczny mieszczaństwa w dobie Sejmu Czteroletniego*, Warszawa 1976.

³ K. Jakimowicz, *Władze Lublina wobec ruchu emancypacyjnego mieszczan w dobie Sejmu Czteroletniego (do 1791 roku)*, „Koło Historii”, 2015, t. 17, s. 97–112.

⁴ Instytucje te utworzono na mocy konstytucji sejmowych z czerwca 1791 r. Idem, *Lublin w dobie egzekucji „prawa o miastach”. Reakcja społeczeństwa i władz miasta oraz okoliczności przeprowadzenia wyborów wydziałowych w sierpniu 1791 roku*, „Koło Historii”, 2013, nr 13, s. 87–98.

charakterystyki kompetencji oraz podejmowanych w praktyce decyzji przez magistrat lubelski w owym czasie.

Ustawa rządowa uchwalona 3 maja 1791 roku w trzecim artykule stanowiła, że tzw. prawo o miastach z 18 kwietnia zostanie utrzymane jako „prawo wolnej szlachcie polskiej dla bezpieczeństwa ich swobód i całości wspólnej ojczyzny, nową, prawdziwą i skuteczną dające siłę”⁵. Kilka dni później, 6 maja, odbył się w Warszawie zjazd delegatów miejskich. Podczas tego posiedzenia postanowiono podjąć prace mające na celu przygotowanie uzupełnienia „prawa o miastach”, w którym określony zostałyby jednolity statut dla wszystkich wolnych miast oraz stworzone podstawy nowoczesnego aparatu samorządów miejskich. Ponadto postanowiono sprecyzować zasady wyboru urzędników miejskich⁶.

Idee te zostały zrealizowane w *Urządzeniu wewnętrznym miast wolnych Rzeczypospolitej w Koronie i Wielkim Księstwie Litewskim* oraz w *Ostrzeżeniu względem egzekucji prawa o miastach naszych, dawniej królewskich, a teraz wolnych Rzeczypospolitej*. Dokumenty te zostały przygotowane przez delegatów miejskich, uzupełnione przez Deputację konstytucyjną i przyjęte przez sejm w części pierwszej 24 czerwca, a w części drugiej 27 czerwca. Następnie stały się podstawą organizacji samorządów miejskich. W porównaniu z kwietniowym prawem zaszło wiele zmian. Księgi miejskie, do których zamierzano wpisywać osoby przyjmujące prawo danego miasta, postanowiono podzielić na dwa rodzaje. Jedną przeznaczono dla posesjonatów, a drugą dla nieposesjonatów. Do pierwszej, zorganizowanej na wzór ksiąg ziemiańskich, należało wpisywać osoby posiadające na obszarze miasta dziedziczną posesję, natomiast do drugiej mieszkańców zajmujących się handlem, rzemiosłem lub inną miejską profesją. Osoby wpisane do księgi posesjonatów miały czynne prawo wyborcze w przeciwieństwie do tych z drugiej oraz do „ludzi nie mających żadnego sposobu do życia”, których również planowano rejestrować w oddzielnej księdze⁷.

Liczba posesjonatów warunkowała wprowadzony podział miast na dwie kategorie: podzielone na cyrkule i niepodzielone. Te pierwsze dzieliły się na

⁵ *Volumina Legum*, t. 9, wyd. Akademia Umiejętności, Kraków 1889, s. 221.

⁶ K. Zienkowska, op. cit., s. 190.

⁷ *Urządzenie wewnętrznemiast wolnych w Koronie i Wielkim Księstwie Litewskim, Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego*, t. 4, red. J. Woliński i in., Wrocław 1959, s. 289. W konsekwencji czynne prawo wyborcze otrzymał każdy mieszczanin-rolnik posiadający jakiś – choćby pusty – plac na przedmieściach, które zgodnie z kwietniowym prawem, po likwidacji jurydyk, stanowiły jego integralną część, natomiast nie otrzymało ich wielu rzemieślników mieszkających w cudzych domach jako lokatorzy, a uczestniczący przecież często aktywnie w życiu miasta; por. E. Rostworowski, *Miasta i mieszczanie w ustroju Trzeciego Maja*, [w:] *Sejm Czteroletni i jego tradycje*, s. 150.

dwucyrkułowe (do 1000 posesjonatów), trzycyrkułowe (do 1500 posesjonatów) itd. – co 500 posesjonatów. Do drugich natomiast zaliczały się wszystkie ośrodki, w których zamieszkiwało do 600 posesjonatów⁸. W miastach wielocyrkułowych, a za taki jesienią 1791 roku uznano Lublin, w którym wyodrębniono dwa cyrkuły, wybory do władz miejskich odbywały się dwustopniowo. Najpierw na zgromadzeniu szczególnym, które organizowano oddzielnie w obrębie każdego cyrkułu, wybierano wójta, urząd ławniczy, sąd, dozorcę policji, a także tzw. gminnych, którzy następnie udawali się w imieniu cyrkułu na zgromadzenie ogólnomiejskie. Ono natomiast odbywało się w ratuszu i w obecności gminnych ze wszystkich cyrkułów wybierano na nim zarząd całego miasta, składający się z prezydenta, wiceprezydenta oraz radnych w liczbie po trzech na cyrkuł, jeśli było ich mniej niż trzy w mieście. Termin zgromadzeń szczególnych wyznaczono na 7 kwietnia, a zgromadzeń ogólnych na 14 kwietnia. Miały one odbywać się raz na dwa lata⁹.

Do kompetencji tak zorganizowanego magistratu należało stanie na straży praw miejskich, nadzorowanie urzędników, obrona bezpieczeństwa mieszkańców miasta, wyznaczanie i kontrolowanie kuratorów sierot i wdów, zapewnienie opieki kalekom, rozdzielanie podatków stosownie do uchwał sejmowych, a za zgodą mieszkańców – dysponowanie finansami zebranymi na wypadek sytuacji wyjątkowych, utrzymywanie policji miejskiej, a także ochrona interesów miasta. Ponadto magistrat otrzymał władzę sądową nad urzędnikami łamiącymi jego polecenia i dopuszczającymi się wykroczeń oraz nad osobami naruszającymi bezpieczeństwo wszelkich oficjalistów miejskich¹⁰.

Organizowanie zgodnej z nowymi przepisami działalności władz Lublina zajęło stosunkowo dużo czasu. Jako że wybory zaplanowano dopiero na kwiecień 1792 roku, od 3 maja z nowych uprawnień korzystał jeszcze dotychczasowy magistrat. Jesienią 1791 roku zgodnie z *Urządzeniem wewnętrznym* polecono sporządzenie list posesjonatów i przeprowadzenie podziału na cyrkuły. Władze Lublina wyznaczyły rewizorów, którzy mieli dokonać spisu posesji w mieście ujednoczonym po likwidacji jurydyk. Okazało się, że na obszarze Lublina znajduje się 1191 posesji i dlatego zdecydowano o podziale miasta na

⁸ *Urządzenie wewnętrzne*, s. 290.

⁹ *Ibidem*, s. 292.

¹⁰ *Ibidem*, s. 303. Dalej określono także kompetencje prezydenta. Miał on głos decydujący w przypadku braku rozstrzygnięcia przez głosowanie, wyznaczał terminy sesji i zgromadzeń nadzwyczajnych magistratu, podpisywał wszystkie decyzje i obwieszczenia, sprawował nadzór nad milicją miejską, a także rozkazywał urzędnikom w nagłych wypadkach.

dwa cyркуły – Lublin oraz Podzamcze. Decyzję tę zatwierdziła Komisja Policji 12 marca 1792 roku¹¹.

W tak zorganizowanym mieście można było przystąpić do wyborów pierwszych konstytucyjnych władz Lublina. Zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami odbyły się one dwustopniowo. 7 kwietnia zgromadzenia szczególne zebrały się w obrębie swoich cyrkulów. W Lublinie po zagajeniu przez Jakuba Lewandowskiego obrad, w których udział wzięli urzędnicy i obywatele miasta, odczytano najpierw list okólny króla Stanisława Augusta z 13 marca zapowiadający przeprowadzenie kwietniowych wyborów. Następnie, podobnie jak to miało miejsce w czasie odbytego w sierpniu zgromadzenia wydziałowego, przystąpiono do wyłonienia dyrektora oraz czterech asesorów koła porządkowego, za pomocą losowania, którego dokonało dziecko Franciszka Teodora Gruella. W ten sposób pierwsza funkcja przypadła wspomnianemu Gruellowi, natomiast pozostałe Janowi Makarowiczowi, Wojciechowi Stefanowskiemu, Maciejowi Greberowi oraz Ignacemu Morawickiemu. Po wyborze wyżej wymienionych osób i złożeniu przez nie stosownej przysięgi, kierownictwo nad porządkiem obrad objął Franciszek Gruell¹².

Następnie przystąpiono do obsadzania kolejnych funkcji. Najpierw na wójta cyrkulu lubelskiego jednomyślnie wybrano Stefana Żykiewicza, który z tej okazji wygłosił przemówienie¹³, a później na stanowiska ławników, według najmniejszej liczby wotów negatywnych, wyłoniono Dominika Polotino, Antoniego Korsona, Andrzeja Englerta, Jakuba Markiewicza, Józefa Czempińskiego i Marcina Szybichera¹⁴. Na tym zakończono zgromadzenie i ze względu na zbliżające się święta wielkanocne przeprowadzenie dalszych czynności odłożono do 10 kwietnia¹⁵.

Zgodnie z planem po przerwie świątecznej wznowiono obrady. W pierwszej kolejności zajęto się obsadą urzędu burmistrza cyrkulu lubelskiego. O stanowisko to ubiegali się Jan Staromiejski, Michał Sztock oraz Stanisław Trojański. Tradycyjnie zastosowano metodę wotowania, przy pomocy której na burmistrza

¹¹ G. Pawlos-Janusz, *Ustrój władz miejskich w Lublinie w czasach stanisławowskich*, „Rocznik Lubelski”, 1981–1982, t. 23/24, s. 89. Autorka pomyliła się, twierdząc, że Komisja Policji projekt lubelskiego magistratu zatwierdziła 12 marca 1791 r., co z oczywistych względów nie było wówczas możliwe, a zostało uczynione rok później.

¹² Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: APL], Księgi miasta Lublina [dalej: KmL], sygn. 253, k. 4. Poza tym kandydatury swoje na stanowisko dyrektora oraz asesorów zgłosili Godfryd Miller, Józef Czempiński, Aleksander Pudłowski i Benjamin Finke, ibidem, s. 2.

¹³ Ibidem, s. 4. W wyborach na wójta startowali również Michał Sztock i Jan Staromiejski.

¹⁴ O stanowisko ławnika ubiegał się również Ferdynand Merksen, ibidem, s. 2v.

¹⁵ Ibidem, s. 4v.

wybrany został ostatni z wymienionych kandydatów¹⁶. W dalszym postępowaniu obsadzono stanowiska sędziów miejscowych. Zostali nimi Jan Staromiejski, Maciej Ciecierski, Jan Kiwatowicz oraz Jan Feliński, a zastępować ich mieli Stanisław Zakrzewski, Fryderyk Liszke, Michał Gierowski i Jakub Koppe¹⁷.

Wybory kontynuowano 11 kwietnia od godziny 8 rano. Tego dnia zgromadzeni w pierwszej kolejności przystąpili do wotowania gminnych, czyli tych, którzy mieli otrzymać prawo głosu podczas zaplanowanych na 14 kwietnia wyborów władz ogólnomiejskich. W czasie czytania list kandydatów wątpliwości co do osoby Stanisława Zakrzewskiego zgłosił Jan Szeiger, twierdząc, iż wyżej wymieniony nie posiada w Lublinie legalnej posesji i z tego względu nie może zostać gminnym. Odezwał się wówczas Franciszek Reynberger, dowodząc, że Zakrzewski jest wpisany do księgi posesjonatów i nie ma w takiej sytuacji przeszkód, aby brał udział w wyborach. Ostatecznie do rozstrzygnięcia sporu postanowiono wyłonić z koła porządkowego tych, którzy nie ubiegają się o funkcję gminnego. Wyrazili oni podobne zdanie jak Franciszek Reynberger i Zakrzewskiemu umożliwiono start w wyborach na gminnego¹⁸. Te po wotowaniu zakończyły się sukcesem Jana Barckiego, Macieja Ciecierskiego, Wojciecha Skrzyżożyńskiego, Stanisława Trojańskiego, Piotra Szczepańskiego, Michała Majewskiego, Dominika Polotino, Mikołaja Tarnopolskiego, Jana Kiwatowicza, Ferdynanda Merksena, Józefa Tycza, Wawrzyńca Rabczyńskiego, Stanisława Zakrzewskiego, Andrzeja Englerta oraz Jana Skibniewskiego¹⁹.

Posesjonaci z cyrkułu lubelskiego zebrali się ponownie dzień później o godzinie 8 rano. Tym razem, aby wybrać zgodnie z uniwersałem króla z 2 kwietnia deputatów na zaplanowane na koniec lipca zgromadzenie wydziałowe. Najmniejszą liczbę wotów negatywnych otrzymali Jan Piaskowski, Jan Staromiejski oraz Maciej Ciecierski²⁰. Następnie po rozpatrzeniu dezyderiów ułożono instrukcję dla deputatów i zakończono obrady zgromadzenia szczególnego miejskiego.

W tym czasie trwały również wybory w cyrkule podzameckim. Tamtejsze zgromadzenie powierzyło urzędy: wójta – Pawłowi Glińskiemu, burmistrza – ustępującemu wójtowi – Marcinowi Klemencowi, a ławników – Wojciechowi

¹⁶ Ibidem, s. 4.

¹⁷ Na stanowisko sędziego miejscowego kandydował również Stanisław Trojański, ale po wyborze na wójta zapewne nie brano go pod uwagę w czasie wotowania sędziów, ibidem, s. 2v.

¹⁸ Ibidem, s. 3.

¹⁹ Ibidem, s. 5.

²⁰ Poza tym o funkcję deputata starali się: Jan Kiwatowicz, Jan Reyzler, Michał Sztock, Michał Majewski, Mikołaj Nicewicz, Stanisław Trojański, Mikołaj Drewnowski, Baltazar Zawadzki, Jakub Koppe, Feliks Lipiński, Ferdynand Liszke, Jan Feliński, Piotr Szczepański. Dziewięciu z nich wycofało swoje kandydatury jeszcze przed wotowaniem, ibidem, s. 3v.

Wysockiemu, Jackowi Polakiewiczowi, Tomaszowi Gałuszkiewiczowi, Wincentemu Liberowiczowi, Feliksowi Dobrzańskiemu oraz Leonowi Jurkowskemu. Poza tym wybrano również 15 gminnych z Podzamcza²¹.

Po jednym dniu przerwy, 14 kwietnia, zebrało się zgromadzenie ogólnomiejskie liczące 30 osób (tzw. gminnych), po równo z cyrkułu lubelskiego i podzameckiego. Obrady zagał gminny wybrany jako pierwszy, czyli Jan Barcicki. Tradycyjnie najpierw zajęto się obsadzeniem funkcji w kole porządkowym. Przy pomocy losowania dyrektorem został Ferdynand Merksen, natomiast asesorami: Stanisław Trojański, Fryderyk Liszke, Jan Feliński oraz Stanisław Zakrzewski, którzy po złożeniu przysięgi przystąpili do sprawowania powierzonych im zadań²².

Kolejnym punktem obrad zgromadzenia było obsadzenie stanowisk we władzach ogólnomiejskich. Początkowo, z grona 9 kandydatów, po wotowaniu wyłoniono: Teodora Franciszka Gruella, Jana Makarewicza, Leona Szagunę, Krzysztofa Korna, Jana Piaskowskiego oraz Jakuba Lewandowskiego²³. Następnie między nimi rozegrała się walka o urząd prezydenta i wiceprezydenta (Szaguna i Piaskowski zadowolili się zagwarantowaną funkcją radnych i do kolejnego wotowania nie przystąpili). Przeprowadzono głosowanie, które wygrał Teodor Franciszek Gruell i został tym samym pierwszym konstytucyjnym prezydentem Lublina w historii. Funkcja wiceprezydenta przypadła Krzysztofowi Kornowi, natomiast radnych: Janowi Makarowiczowi, Leonowi Szagunie, Janowi Piaskowskiemu oraz Jakubowi Lewandowskiemu²⁴.

Do obsadzenia pozostały niższe urzędy miejskie. Jeszcze 14 kwietnia wybrano kasjera. Kandydatury swoje zgłosili Godfryd Miller oraz Aleksander Pudłowski, jednak po rezygnacji tego drugiego, funkcja kasjera przypadła Millerowi²⁵. Na tym zgromadzenie ogólne zakończyło swoje obrady. Dwa dni później, 16 kwietnia, nowo wybrany magistrat rozpoczął urzędowanie. Już podczas pierwszego posiedzenia przystąpiono do nominowania osób na kolejne stanowiska. Pisarzem został Walenty Kucharski, regentem – Ignacy Skwarczyński, syndykiem – Kazimierz Piotr Wierciński, prokuratorem fiskalnym – Jakub Świdorski, prokuratorem policji sądu miejscowego cyrkułu – lubelskiego Józef Nestowicz, opiekunem ubogich i sierot na tym obszarze – Stanisław Zieliński,

²¹ G. Pawlos-Janusz, op. cit., s. 90.

²² APL, KmL, sygn. 253, s. 5v.

²³ Ibidem, s. 6. Poza tym kandydowali: Krystian Deinster, Walenty Kurowski oraz Michał Sztok.

²⁴ W składzie rady miasta wyraźną przewagę osiągnęli przedstawiciele cyrkułu lubelskiego. Z Podzamcza znalazł się w niej jedynie Leon Szaguna.

²⁵ APL, KmL, sygn. 253, s. 6v.

natomiast prokuratorem policji na Podzamczu – Jan Stefanowski. Na koniec funkcję instygatora powierzono Józefowi Florianowi Nowackiemu. Odłożono na przyszłość, z powodu braku kandydatów, decyzję o obsadzeniu stanowiska prokuratora ubogich i sierot w cyrkule podzameckim²⁶.

Ostatni magistrat lubelski wybrany przed uchwaleniem Konstytucji 3 maja musiał cieszyć się niezbyt dobrą opinią, skoro w skład nowych władz weszły z niego jedynie dwie osoby – Jakub Lewandowski oraz Jan Makarowicz, przy czym w przypadku pierwszego nastąpiła degradacja z funkcji prezydenta na radnego.

Nowi rządzący 19 kwietnia przystąpili do dalszego organizowania administracji na terenie Lublina zgodnie z postanowieniami zawartymi w *Urządzeniu wewnętrznym*, a sprecyzowanymi w rezolucji Komisji Policji oraz uniwersale królewskim z 12 marca 1792 roku, które nakazywały podział cyrkulów na mniejsze jednostki, nazwane dozorami. W ten sposób w obrębie cyrkulów lubelskiego wyodrębniono pięć dozorów, natomiast w cyrkule podzameckim cztery²⁷. Tak podzielony obszar miasta miał ułatwić jego kontrolę, a co za tym idzie podnieść poziom bezpieczeństwa. Wszystkie osoby przyjeżdżające do Lublina miały stawiać się zaraz po przybyciu u władz danego cyrkulów. W razie niewykonania polecenia, groziły kary zarówno im, jak i mieszkańcom, których zobowiązano do informowania o nowych przybyszach. Aby rozporządzenie dotarło do wiadomości wszystkich Lublinian, polecono je wydrukować i ogłosić przez woźnego²⁸.

Jednym z pierwszych zadań, które stanęło przed rozpoczynającym swoją kadencję magistratem Lublina, było przygotowanie obchodów rocznicy przyjęcia Konstytucji 3 maja oraz przeniesionego na ten dzień przez papieża święta św. Stanisława. Już 21 kwietnia wydano rozporządzenie dla budowniczego lubelskiego – Ferdynanda Merksena, aby sporządził projekt iluminacji ratusza²⁹.

²⁶ Ibidem, s. 7.

²⁷ W skład cyrkulów lubelskiego wchodziły: pierwszy – ul. Rynek, Kupiecka, Olejna, Rybna, Grodzka, Dziekańska, Złota, Dominikańska, Akademii, drugi – ul. Korce, Podwale, Krakowskie Przedmieście, trzeci – ul. Porządkowa, Kowalska, Świętoduską, Zielona, Poczęcia, Szewska, Bernardyńska, Żmigrodzka, czwarty – ul. Panny Marii, jurydyka wizytek, miasteczko Piaski, Bronowice, Rury, ul. Szpitalna i Bonifratrów, piąty – Wieniawa, jurydyka Karmelitów Bosych, probostwo farne, jurydyka Wierzbickiego, Lemszczyzna, Bielszczyzna. Natomiast w skład cyrkulów podzameckiego: szósty – ulica Szeroko oraz zamek, siódmy – „ulice od jatek żydowskich rzeźniczych nad stawem, za młynkiem”, ósmy – ul. Lubartowska, Ruska, Lwowska, Słomiany Rynek, Białkowska Góra, dziewiąty – Sierakowszczyzna, Kalinowszczyzna, ul. Mostowa, Tatarzy za rzeką Bystrzycą, jurydyka księży Augustianów do Tatar, ibidem, s. 9v.

²⁸ Ibidem, s. 10.

²⁹ Ibidem, s. 11.

Następnie „z okazji nadchodzącego festynu [...] dnia 3 maja uszczęśliwiającego naród, a w tym narodzie miast wszystkich obywatelów” zalecono wydanie budżetowemu 1000 złp z lubelskiej kasy na potrzeby związane z przygotowaniem do planowanych uroczystości³⁰.

Kiedy nadszedł oczekiwany dzień, od rana bito z armat miejskich, a obywatele kilku województw z prowincji małopolskiej, którzy zjechali do Lublina na sesję trybunału, udali się do kościoła kolegiackiego na mszę. Magistrat wraz z mieszczanami ubranymi w odświętne stroje zawitał do prezesa trybunalskiego Rupnieskiego z życzeniami dla króla, po czym odśpiewano uroczyste *Te deum laudamus*. W kolegiacie od rana stał portret Stanisława Augusta, przy którym wszystkie cechy prezentowały swoje chorągwie, a cechmistrze ze świecami ustawiali się w kole. Po wygłoszeniu kazania przez kanonika lubelskiego ks. Ordyńskiego garnizon trybunalski „z ręcznej strzelby dał ognia”³¹. Następnie uroczysty obiad wystawiał ks. deputat Trzebiński, a o godzinie 18 repertuar komedii oraz oper przedstawili specjalnie ściągnięci z Krakowa aktorzy pod dyrekcją Kaczkowskiego.

Późnym wieczorem Lublin rozbłysnął światłem pięknych iluminacji przygotowanych pod kierownictwem Ferdynanda Merksena. Szczególnie efektownie prezentował się rynek z ratuszem na czele. Ustawiono przed nim cały szereg emblematów z tekstami ku czci króla i konstytucji. Jeden z nich brzmiał: „Gdy berło, toga, pancerz w jednej z sobą sferze, Gdy kraj wspólnie ratują król, senat, rycerze, A ten węzeł jedności wzmocniony przez miasta, Żadna przemoc nie zdoła zachwiać tronu Piasta”³². Na końcu stała fontanna z winem i miodem. Po drugiej stronie ratusza umieszczono trzy piramidy. Jedną z nich ozdobił orłem trzymającym prawo z 18 kwietnia, Konstytucję 3 maja oraz wymownie brzmiącym napisem: „Gdy król szczęścia Ojczyzny grunt zakładał trwały, Aby naród uczynić pewnym mocy, chwały, Zwrócił oko na drugą mieszkańców połowę, Oto rzekł: Macie prawa dawne i nowe”. Naprzeciw piramid ustawiono kolejne emblematy formujące ulice. Obok umieszczono również trzy lwy i drzewo różowe. Od trzeciej strony ratusza usytuowano herb województwa lubelskiego ozdobiony datami urodzin oraz koronacji króla. Z czwartej strony znajdowały się również emblematy i piramidy. Wszystko to ściągnęło na rynek

³⁰ Ibidem, s. 11v.

³¹ „Gazeta Warszawska” z 12 V 1792 r., nr 38.

³² J. Mazurkiewicz, *Okres upadku i reform stanisławowskich*, [w:] *Historia Lublina w zarysie 1317–1968*, red. H. Zins, Lublin 1972, s. 85.

tłumy pospólstwa, które wznosiło okrzyki ku czci Stanisława Augusta oraz śpiewało przez cały wieczór radosne pieśni³³.

Dni szczęścia nie trwały jednak długo. W czasie, kiedy w Lublinie świętowano rocznicę uchwalenia konstytucji, w Petersburgu konfederację zawiązali jej przeciwnicy, opłacani przez Rosję. Ta 18 maja wypowiedziała Rzeczypospolitej wojnę, a trwający w Warszawie sejm, po upływie blisko czterech lat, zawiesił swoje obrady. Lublin nie pozostał obojętny na te wydarzenia i przystąpił do walki w obronie przeprowadzonych reform. Magistrat, sądy, wójtowie cyrkułów, ławnicy oraz cechmistrzowie zabrali się 3 czerwca w ratuszu i postanowili, że w czasie

zagrożenia obcej siły nieprzyjacielskiej wolnemu narodowi, w którym krew szlachetna Polaków bierze się do obrony, miasto nasze czułe na potrzeby publiczne, gdy prawo każdego w szczególności wzywa do wspólnej obrony dając za przykładem innych miast wolnych współbraci Naszych, umyśliliśmy zrobić ofiarę obronie publicznej z dobrowolnych składek naszych na armatę jedną i proporcjonalną do niej amunicję.

Następnie wyznaczono osoby, które miały w najbliższych dniach zbierać składkę od mieszczan lubelskich³⁴. Na koniec w tym pięknym i poruszającym laudum stwierdzono, iż

podnosimy do Was przezacni obywatele miasta tutejszego współbracia głos przekonania i uczucia wewnętrznego, że bezpieczeństwo osób i majątków naszych oraz sławy i egzystencji naszej od nas samych zależy. Przykładajmy się do tego, do czego nas miłość nas samych pociągać powinna³⁵.

Przewaga najeźdźcy była jednak zbyt duża. Wojska polskie po bitwie pod Dubienką wycofały się w kierunku Wisły. Przez Lublin 23 lipca przemaszerowały oddziały ks. Józefa Poniatowskiego, za którym miasto opuściła znaczna część mieszkańców, obawiających się zemsty zdrajców za opowiedzenie się po stronie obrońców Ojczyzny. Do opustoszałego Lublina dwa dni później wkroczyły wojska rosyjskie, które usadowiły się tu na wiele następnych miesięcy. Pod ich kierownictwem 30 lipca zawiązała się w Lublinie konfederacja województwa

³³ J. Kermisz, *Lublin i Lubelskie w ostatnich latach Rzeczypospolitej. (1788–1794)*, t. 1, *W czasie Sejmu Wielkiego i wojny polsko-rosyjskiej 1792 oraz pod rządami targowicko-grodzieńskimi*, Lublin 1939, s. 106. Autor szeroko opisuje przebieg wszystkich wydarzeń w Lublinie 3 maja 1792 r., przytacza również wierszyki zamieszczone na każdym z emblematów zdobiących Rynek, a także pieśni śpiewane przez zgromadzonych mieszczan lubelskich.

³⁴ APL, Kml, sygn. 239, s. 291.

³⁵ Ibidem, s. 292.

lubelskiego, podporządkowana Targowicy. Niezwłocznie przystąpiła ona do znoszenia zmian wprowadzonych przez Konstytucję 3 maja i przywróciła ustrój oparty na zasadach określonych przez Komisję Dobrego Porządku³⁶.

W ten sposób dobiegł końca 12-miesięczny okres, w którym po kilkuset latach mieszczanie mogli cieszyć się niewielkim, ale jednak udziałem we władzy centralnej, rehabilitacją ich stanu w prawodawstwie, a także opinii sporej części szlachty. Okres ten w Lublinie upłynął na reorganizowaniu miasta zgodnie z postanowieniami konstytucji sejmowych z 18 kwietnia oraz drugiej połowy czerwca. Mieszczanie lubelscy w pełni zdali egzamin z dojrzałości politycznej, biorąc udział w sierpniowych wyborach plenipotentą wydziału lubelskiego na sejm, sędziów apelacyjnych, a także w zgromadzeniach wyłaniających pierwszego, konstytucyjnego magistrata Lublina. Temu niestety na skutek interwencji z zewnątrz niedane było kontynuować rozpoczętego w końcu kwietnia dzieła usprawniania funkcjonowania zarządu miejskiego oraz podnoszenia poziomu życia mieszkańców Lublina.

Powyższe rozważania nie wyczerpują podjętego przez autora tematu. Konieczne są dalsze badania w kierunku ustalenia podobieństw oraz różnic w działaniu magistratów miast królewskich wybranych na mocy uchwał Sejmu Czteroletniego. Takie dążenie mogłoby pozwolić na opracowanie modelu funkcjonowania najwyższych urzędów w mieście, których kompetencje, struktura i charakter zostały określone precyzyjnie – jak nigdy przedtem – w *Urządzeniu wewnętrznym...* i *Ostrzeżeniu względem egzekucji...* Wydaje się, że wartą poświęcenia większej uwagi jest również kwestia przebiegu samych wyborów konstytucyjnych władz miejskich. Ustawodawstwo z czerwca 1791 roku wskazuje, że powinny one odbywać się we wszystkich miastach, których dotyczyły w stosunkowo podobny, ściśle określony sposób. Jednakże, jak pokazuje przykład wyborów do sądów apelacyjnych w poszczególnych wydziałach zorganizowanych w sierpniu 1791 roku, w praktyce kwestie nawet dokładne sformalizowane, odbiegały od zamierzeń autorów ustaw, które je określały.

³⁶ H. Gmiterek, *Lublin w stuleciach XVII–XVIII*, [w:] *Lublin. Dzieje miasta. Tom 1 od VI do końca XVIII wieku*, red. R. Szczygieł, H. Gmiterek, P. Dymmel, Lublin 2008, s. 158.

ORGANIZATION AND CONDUCT OF THE ELECTION AND ACTIVITIES OF THE FIRST CONSTITUTIONAL MUNICIPALITY OF LUBLIN IN 1792

Resolutions adopted at the proceedings of the Sejm Czteroletni, in May and June 1791, fundamentally changed the way of selection and organization of municipalities royal towns. Urban centers differentiated on district divided and undivided. The first split into two districts (up to 1000 residents), three districts (1500 residents) etc. every 500 residents. For others, however they were among all centers, which have a population of 600 residents. After preparing the list of residents in Lublin was a city of two districts. On April 7, Lublin special assembly gathered within their district, which is in the city proper and Podzamcze. Then, on April 14, it held a general assembly of the city. It was attended by representatives of Lublin and Podzamcze selected a week earlier. During the assembly elections were held the mayor, who won the Theodore Francis Gruell. The vice-president it was Krzysztof Korn, while councilors was John Makarowicz, Leon Szaguna, John Piaskowski and James Lewandowski. Selected in accordance with the new regulations magistrate Lublin operated until July 23, 1792, when his work was interrupted due to military activities rolled during the Polish-Russian war. Then in 1793 based on the resolutions of the Sejm of Grodno restored shape the office of the city council and mayor office as established even in the 80s the eighteenth century by the Commission of Good Order.

Bibliografia:

Źródła:

Archiwum Państwowe w Lublinie, Księgi miasta Lublina, sygn. 253.

„Gazeta Warszawska” z 14 V 1791 r., nr 38.

Urządzenie wewnętrzne miast wolnych w Koronie i Wielkim Księstwie Litewskim, Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego, t. 4, red. J. Woliński i in., Wrocław 1959.

Volumina Legum, t. 9, wyd. Akademia Umiejętności, Kraków 1889.

Opracowania:

Butterwick R., *Polska rewolucja a kościół katolicki 1788–1792*, Kraków 2012.

Gmiterek H., *Lublin w stuleciach XVII–XVIII*, [w:] *Lublin. Dzieje miasta. Tom 1 od VI do końca XVIII wieku*, red. R. Szczygieł, H. Gmiterek, P. Dymmel, Lublin 2008.

- Jakimowicz K., *Lublin w dobie egzekucji „prawa o miastach”. Reakcja społeczeństwa i władz miasta oraz okoliczności przeprowadzenia wyborów wydziałowych w sierpniu 1791 roku*, „Koło Historii”, 2013, nr 13.
- Jakimowicz K., *Władze Lublina wobec ruchu emancypacyjnego mieszczan w dobie Sejmu Czteroletniego (do 1791 roku)*, „Koło Historii”, 2015, t. 17.
- Kalinka W., *Sejm Czteroletni*, t. 1–2, Warszawa 1991.
- Kermisz J., *Lublin i Lubelskie w ostatnich latach Rzeczypospolitej. (1788–1794)*, t. 1, *W czasie Sejmu Wielkiego i wojny polsko-rosyjskiej 1792 oraz pod rządami targowicko-grodzieńskimi*, Lublin 1939.
- Mazurkiewicz J., *Okres upadku i reform stanisławowskich*, [w:] *Historia Lublina w zarysie 1317–1968*, red. H. Zins, Lublin 1972.
- Pawlos-Janusz G., *Ustrój władz miejskich w Lublinie w czasach stanisławowskich*, „Rocznik Lubelski”, t. 23/24, R. 1981–1982.
- Rostworowski E., *Miasta i mieszczenie w ustroju Trzeciego Maja*, [w:] *Sejm Czteroletni i jego tradycje*, red. J. Kowecki, Warszawa 1991.
- Smoleński W., *Ostatni rok Sejmu Wielkiego*, Kraków 1897.
- Zienkowska K., *Sławetni i urodzeni. Ruch polityczny mieszczaństwa w dobie Sejmu Czteroletniego*, Warszawa 1976.